

Czenczer Orsolya

Fiatalkorúak és Ruzsonyi Péter – avagy „A konstruktív életvezetés megalapozása fiatalkorú bűnelkövetők körében zártintézeti viszonyok között”

Ruzsonyi Péter ezzel a címmel készítette el doktori disszertációját 1998-ban az ELTE Bölcsészettudományi Doktori Iskolában. Ezzel tette le a nev-jegyét a büntetés-végrehajtás tudományos területén, s itt kezdődött az a karrier és az az elköteleződés, amely jellemezte őt az azt követő 25 évben, egészen a professzori szélig, egy hajszálynnyira az MTA doktora címtől.

Ruzsonyi Péterrel 2007-ben ismerkedtem meg. Akkor én már – cikkei, tanulmányai által – azt hittem, hogy jól ismerem őt. Kezdő kutatóként, jogászként, tanársegédként, a büntetés-végrehajtás iránt érdeklődőként nagyon tetszettek a gondolatai, a segíteni akarása, az optimizmussal egybekötött végtelen energiája, amellyel a fiatalkorú fogvatartottak (akkor még) reszocializációjáról gondolkodott. Tetszett, hogy van véleménye, hogy tudományosan is hozzányúl ehhez a témához, amelyhez addig Magyarországon senki nem mert ily módon érni. Azt hittem, ismerem őt. Majd 2007-ben a doktori disszertációmát készítettem éppen, és az egyik fejezet kapcsán egy olyan tanulmányára leltem rá, amelyet még akkor nem publikált, géppel „bepötyögött” anyag volt a BVOP irattárában, amelyet az akkori könyvtáros, a sokunk által ismert és szeretett Deák Feri bácsi adott nekem. A tanulmány annyira tetszett, hogy idézni akartam belőle a disszertációmban, ezért megkerestem Ruzsonyi tanszékvezető úr telefonszámát a Rendőrtisztí Főiskola honlapján, és felhívtam őt. Azt gondoltam, a titkárnője veszi fel. Nem így volt. A telefonba egy vidám, derűs hang szólt bele. Zavarodottan bemutatkoztam, elmondtam, mit szeretnék, miért telefonálok. A válasz letaglózott. Ruzsonyi tanszékvezető úr a legkedvesebb

módon meginvitált a tanszékre, kíváncsi volt a dolgozatomra, a gondolataimra, s addig el sem engedett, míg időpontot nem egyeztettünk. Egy hét múlva már ott ültem az irodájában, ittuk a teát és kacagtunk. Olyan kedvességgel, természetességgel és emberséggel fogadott, mint amilyenrel én addig nem találkoztam egy idegen ember részéről. Tanácsokat adott, nézőpontjának hatására néhány elemét a dolgozatnak átalakítottam, jobban ráláttam és megértettem. Másfél órát voltam nála. Rám figyelt, időt és energiát nem spórolva foglalkozott egy vad-idegen, tapasztalatlan, fiatal kutatóval. Nagyon pozitív benyomással távoztam tőle úgy, hogy azt gondoltam, valószínűleg sosem találkozom vele újra. A hálám és köszönetem jelül több mint fél évvel később küldtem neki egy e-mailbe csatolt meghívót a nyilvános védésemre. Azt hittem, nem fog emlékezni rám, még kevésbé eljönni. Még aznap jött rá a válasz, hogy: Ott leszek. Két héttel később, 2008. június 3-án megjelent a védésem, majd annak lezárását követően a fogadáson odaajótt hozzám, és felajánlotta az oktatói állást, ami által a mai magyar bv-s tudományos élet részese lehetek immár több mint 15 éve.

Péter, mert ő nekem már mindig is így marad meg, a legmeghatározóbb mentorom, főnököm, tanszékvezetőm volt szakmailag, tudományosan, emberileg és sok más szempontból. Atyai gondoskodása nemcsak a munkahelyen, de azon kívül is elkísért. Megismerkedésünk után nem sokkal az élet megrángatott engem is, egészségügyi, magánéleti és más szempontból egyaránt. A szüleim, testvérem, igaz barátaim 800 km-re éltek tőlem. Egyedül voltam. Péter olyan támogatással és együttérzéssel fordult abban az időszakban felém, amit addig még soha nem tapasztaltam. A feleségével együtt segítettek nekem sok mindenben. A felhők elvonulása után pedig olyan tudományos lehetőségeket biztosított, nemzetközi projektekre és kapcsolatokba vont be, amelyekről álmodni sem mertem.

15 év hosszú idő. A mindennapjaim része volt. Mire ez a kötet megjelenik, több mint két év telt el, amióta meghalt. De nincs hét, hogy ne jutna eszembe. Sokszor azon kapom magam, hogy jelen időben beszélek vagy mesélek Róla valakinek. Nincs olyan külföldi utam, kutatási projektem vagy tanszéki „sztorizásunk” a régi kollegákkal, hogy ne merülne fel a neve. Ahogy telnek az évek, a mindennapokból kikopik a folytonos emlékezés, s ez valójában így is van rendjén, az élet megy tovább, de van valamiféle megmagyarázhatatlan rendszeresség abban, ahogy az alakja, a hangja, a nevetése vagy a viccei emlékként tódulnak be egy-egy nap pár percébe, s olyankor eszembe jut, hogy szalad az idő, s milyen kár, hogy Péter már nincs velünk.

De nem szomorkodom, adatott nekem is 15 év kiváló kapcsolat vele. Szakmailag sok mindent csak neki köszönhetek. Emberileg az életem nagyon nehéz

pillanataiban ott volt. S mindezek az emlékek és Péter csillapíthatatlan optimizmusa – Minden rendben lesz, Orsi! – elkísér utamon.

S végtelenül hálás vagyok a Jóistennek, hogy megadatott nekem ez a 15 év.

Ruzsonyi Péter a fiatalkorúak szabadságvesztés büntetése során alkalmazott reszocializációs, ma már reintegrációs programjainak nagy kutatója volt. Körbejárta a világot, hogy a leginkább hazai viszonylatra is alkalmazható „best practice” programokat, elemeket hozza haza, és ezáltal segítse ennek az érzékeny fogvatartotti kategóriának a fejlesztését. Miatta kezdtem el ezzel a témával foglalkozni, s végül ez lett az egyik legkedvesebb kutatási témám, amely több mint egy évtizedig meghatározta a bv. tudományos karrieremet, ebből a témából doktoráltam, ebből publikáltam több könyvet, és vettem részt számos nemzetközi projektben. Péterrel együtt, az ő támogatásával, mentorálásával.

Egy ideje már nem kutatom a fiatalkorúak témáját. De most Péter emléke okán újra elővettem, leporoltam, és egy kicsit újra „beleszerettem” ebbe a nehéz kutatási témába. Éppen ezért jelen tanulmány Péter munkájának egy részét is magában foglalja és előtte állít emléket!

A kezdet kezdetén

„Jövönk választását a múltnak jelenben folyó megértése lényegesen befolyásolja. A büntetés-végrehajtás megismerésében is igaz, hogy a jövő tervezése a történelmi múlt ismeretét igényli, mert csak annak tudományos elemzése alapján hagyományozhatók át értékek. A büntetés-végrehajtás fejlődésének történetéről az elmélet és a gyakorlat kölcsönhatására figyelemmel a hazai és egyetemes múltba elhelyezéssel kaphatunk teljesebb képet.”¹

A „fiatalkorú(ság)” egy nagyon képlékeny kifejezés, amely mást és mást jelent annak megfelelően, hogy mely helyen, milyen aktuális kontextusban és milyen politikai rendszerrel összefüggésben használjuk. Ami azonban közös, az a bűnöző fiatalok kontrollálásának igénye.

Magyarországon először a 20. század elején került a fiatalkori bűnözés ügye a szakemberek és vele együtt a társadalom érdeklődésének középpontjába. Ekkortájt a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatban a fő hangsúly a fiatalkorúak külön büntetőjogi elbírálására, a fiatalkorú tettesek kezelésének elkülönítésére esett. Az I. Bn. és az azt megalapozó Balogh-féle írások voltak az elsők,

¹ VÓKÓ 2006: 19.

amelyekben a fiatalkori bűnözés mint megoldandó anomália hangsúlyozottan szóba került.² A gyermek- és fiatalkori kriminalitással foglalkozó hazai szakirodalom – ha történetiségében kezeljük azt – három nagyobb korszakra bontható: a kezdetek, vagyis a 20. század eleje, amely a probléma jelenvalóságára hívta fel a figyelmet, majd a hatvanas, hetvenes évek ténykutatásai, amelyek a probléma elmélyülését taglalták bőséggel, s végül a rendszerváltozás időszaka, amely a jelenség megváltozott arculatára és a problémára irányuló állami és egyéb kezdeményezésekre reagált.³

Egy rövid történeti kitekintés erejéig megvizsgáljuk a magyar bűnelkövető fiatalok büntetőjogának és igazságszolgáltatási rendszerének kialakulását és fejlődési szakaszait.

A büntetés-végrehajtási jog mint önálló jogágazat egy hosszú történelmi fejlődés eredményeként jött létre. A szabadságvesztés büntetés és annak végrehajtási intézménye valójában több évszázados múltra tekint vissza, mégis a jogtörténetben alig van nyoma annak, hogy akár az ókorban, akár a középkorban konkrét szabályok rendelkeztek volna a végrehajtás menetéről vagy például az elítéltek ellátásáról. „A börtön – polgári átalakulásokat megelőző – történetében értelmetlennek látszik a büntetési funkció éles elválasztása az előzetesen fogva tartottak őrzésétől, de ugyanilyen hiba lenne, ha ezt az intézményt csak a politikai vagy ítéletre váró foglyokhoz kötnénk.”⁴ A büntetés az emberiség történelmének kezdeteitől létezik. Az első törzsi csoportokban a közösség vállalta fel mindazon dolgok büntetését, amelyeket ők maguk bűnnek ítélték meg. A büntetés mindig is tükrözte az adott társadalmi kor sajátosságait, annak uralkodó felfogását, s ezáltal mindig olyan büntetéseket fogadott el, amelyek megfeleltek az adott történelmi időszaknak. „Amióta a társadalomban kisebb-nagyobb közösségekben él az ember, kénytelen tekintettel lenni másokra. Alkalmazkodnia kell másokhoz; ezt várják tőle embertársai. Ezek a várakozások az idők folyamán megszilárdultak, szabályokba rögzültek. E normák lényegében az emberek viselkedésére

² A dualizmus kori hazai kriminológiában e témában Balogh Jenő egykori igazságügyi miniszter személye említhető, aki a fiatalkori bűnözéshez fűződő büntetőjogi reformtörekvésekkel vívta ki helyét a téma klasszikusai között. Az ő nevéhez fűződik az 1908. évi Büntetőnovella (I. Bn.) megalkotása, amelyben a fiatalokúakra vonatkozó fejezetben bevezették a prevencióra és a nevelés eszméjére alapozva a fiatalkorú bűnelkövetők felnőttektől eltérő felelősségi rendszerét.

³ ROSTA 2005: 22.

⁴ KABÓDI–MEZEY 1997: 81.

vonatkoznak, ezért ezeket viselkedési szabályoknak nevezzük... Kezdetben e viselkedési szabályok csak az emberek tudatában éltek. A társadalom egyes tagjai tisztában voltak azzal, mit várnak tőlük a többiek. Ha nem aszerint viselkedtek, helytelenítették magatartásukat, megvetették, esetleg ki is közösidették őket.”⁵

A szabadságvesztés – mivel az ókorban a szabadságot nem tartották számon mint alapvető jogot vagy értéket – sokáig nem volt jelen mint megtorlás a jogi kultúrában. Nem mellékes az sem, hogy tagadhatatlanul a legdrágább végrehajtást igénylő szankció, s mint ilyen, csupán egy hosszú, több évszázados fejlődés következtében juthatott csak el oda, hogy a társadalom eltartsa az amúgy is társadalomellenes magatartást tanúsított elkövetőt. A börtönügy és a büntetés-végrehajtási jog harmonizációjáról elsősorban attól a kortól érdemes beszélni, amikor a modern börtönök és a büntetés végrehajtására vonatkozó polgári szellemű jog kialakulása megtörténik. Ennek ellenére köztudott, hogy a börtön intézményének meggyökeresedése nem a legújabb korok eredménye. A középkor évszázadaiban az államhatalom, az uralkodó elit meglehetősen híján volt az információkat áramoltató csatornáknak. A nép nevelésének, a jogkövetésre szoktatásnak, a bűnözéstől való visszatartásnak aligha akadt lehetősége. Kézenfekvő és hatásos eszközökhöz nyúl tehát az igazságszolgáltatás: a büntetések végrehajtásának nyilvánosságához. A kivégzések során óráig tortúráztatott elítélt szenvedése a rossz, a bűn és a büntetés elmúlhatatlan szoros kapcsolatának példázata. A börtön a maga elszigetelt világával nem szolgálta ezt a célt.⁶

Ennek ellenére vitathatatlan tény, hogy a börtön mint intézmény végig jelen van a magyar büntető joggyakorlat történetében, és fellelhető III. András, Luxemburgi Zsigmond, Jagelló Ulászló, Habsburg Miksa dekrétumaiban. Megjelenik számos ítéletlevélben, valamint a nagyváradi istenítéleti jegyzőkönyv⁷ is bizonyítja már a 16. századot megelőző elterjedtségét.⁸ A feudalizmus korában a büntetés végrehajtásának változó társadalmi megítélését a liberalizmus fogházjavító mozgalma sem tudta teljesen kiiktatni. A börtönügy modernizálásának akadályozása nagymértékben bizonyította azt, hogy

⁵ FÖLDVÁRI 1997: 19.

⁶ MEZEY 2000: 11.

⁷ A Váradi Regestrumként ismert jegyzőkönyvtöredék közel 400 jogesettel igazolja, hogy a börtön létező intézmény volt (lásd: VÓKÓ 2006: 29.).

⁸ A városi jogok a 14. századtól ismerték, a bíróságok pedig rendszeresen szabtak ki carcercet. Ugyanakkor viszont váraink szinte nélkülözhetetlen részeként jelen vannak a tömlöcök is (lásd: MEZEY 2000: 12.).

minden társadalomban csakis olyan szankciónemek alakulhatnak ki, amelyek megfelelnek a kor szemléleti feltételeinek, gazdasági lehetőségeinek és értékfelfogásának.⁹

A modern magyar börtönügy és büntetés-végrehajtási jogharmonizáció kezdetét Mária Terézia és II. József büntető törvényeitől számoljuk.¹⁰ Ez idő tájt a fiatakorúak büntető rendszere nem is merült fel mint kérdés. Az „ifjak” bűneit legtöbbször az erkölcstelenség, a szüleikkel szembeni tiszteletlenség formájában rögzítik a korabeli dokumentumok.¹¹

A 19. század 30-as és 40-es éveiben a társadalmi haladásért vívott harc egyik kulcskérdése Magyarországon is az igazságszolgáltatás reformja volt. Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Széchenyi István, Szalai László és sokan mások felkeltették az érdeklődést a magyar büntetési rendszer megreformálása iránt, ami azonban nem talált fogadókészséget a „bécsi Udvari Kancellária szűkkeblűsége”¹² okán. A Habsburg-kormányzat csupán a szabadságharc leverése után volt hajlandó létrehozni a magyar fegyintézetek hálózatát,¹³ aminek hatására 1854 és 1858 között Magyarországon hat országos fegyház nyitotta meg kapuit (Illván, Lipótváron, Vácott, Munkácson, Márianosztrán és Nagyenyeden).

Egy hosszadalmas és tekervényes reform előkészítése után megszületett az 1878. évi V. törvény, amelyet a szakirodalom a kodifikátora után Csemegi-kódexként tart számon. A Csemegi-kódex döntő változást hozott a szabadságvesztés büntetés szerkezetében. Bevezette az Európában akkor már elfogadott fokozatos rendszert a magánrendszer helyett.¹⁴ A szabadságvesztés több nemét (fegyház, börtön, államfogház, fogház és elzárás) állapította meg, és létrehozott több új intézményt (magánzárkás intézeteket, börtön, közvetítő- és javítóintézeteket). Csemegi elméletének sajátossága, hogy megalapozza és magyarázza a büntetési rendszert, annak céljait, a büntetés kiszabásának elveit. Mindezek mellett mégis az igazán nagy áttörést a Csemegi-kódex a fiatalokorra vonatkozó rendelkezései által érte el.

⁹ MEZEY 1999: 155.

¹⁰ MEZEY 2000: 16.

¹¹ DOMOKOS 2000: 472.

¹² FINKEY 2000: 31.

¹³ LŐRINCZ–NAGY 1997: 33.

¹⁴ A 19. század második felében a klasszikus büntetőjogi iskola büntetésstanától elszakadó új felfogás alakult ki, amely a börtönbüntetés célját az erkölcsi javításban és a reszocializációban jelölte meg. Ez volt a fokozatos (progresszív) rendszer, amelynek célkitűzése, hogy a bűnelkövetőket fokozatosan vezették vissza a szabad életbe (lásd BOGNÁR 1998: 89).

A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének kezdetei a magyar büntetőjogban

A Csemegi-kódex megjelenése előtt a fiatalkorúakra mind a büntetőjogi felelősség, a büntetési rendszer, mind pedig a büntetés-végrehajtás tekintetében általában a felnőttekre érvényes szabályok vonatkoztak.¹⁵ A kódex sem kezelte a fiatalkorút külön kategóriaként, csupán a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok egyikének tekintette: „A ki akkor, midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának tizenkettedik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem birt, azon cselekményért büntetés alá nem vehető.”¹⁶ Az ilyen kiskorúval szemben javítóintézeti nevelés volt elrendelhető.¹⁷ A kódex továbbá külön szabályokat tartalmazott a fiatalkorú fogházra ítélték büntetésének végrehajtására. E rendelkezések kapcsán a törvény indoklása egyértelműen megfogalmazza a fiatalkorúakra alkalmazandó büntetés célját, ami nem más, mint a nevelés-javítás. A fiatalkorúak különösen fogékonyak a nevelésre, de ugyanakkor a negatív értelemben vett nevelés is hatással lehet rájuk. Éppen ezért különösen körültekintőnek kell lenni a fiatalkorú elkövetők megbüntetésekor, ugyanis ennek során a szankció nevelő-javító szerepe fokozott hangsúlyt kap. Ezzel magyarázza az indoklás, hogy a fiatalkorúnak ugyanazon cselekményért tulajdonképpen súlyosabb büntetést kellett kiállnia – hiszen adott esetben az egész büntetést magánelzárásban töltötte el –, mint az idősebb elkövetőknek. Ebben a szisztémában a fiatalkorút teljesen el lehetett különíteni a többi fogolytól, és ennek előnye az volt, hogy így kizárták a többi fogolynak a fiatalkorúra ható negatív befolyását.¹⁸ Mivel a kódex négyféle büntetés-végrehajtási fokozatot ismert (fegyház, börtön, államfogház és fogház), és a fiatalkorúak ezek közül bármelyikbe kerülhettek, külön szabály rendelkezett arról, hogy: „Az előbbi szakasz szerint büntetendő

¹⁵ Bár az 1843-as Börtönügyi tv. javaslat említést tesz a fiatalkorúakról, és előkészületei során felmerült ugyan a nyugat-európai, javítóiskolák gondolata, ezek azonban mégsem kerültek bele a javaslatba (lásd: LŐRINCZ 1998: 10.).

¹⁶ 1878. évi V. tc: 84. §.

¹⁷ Az ilyen intézkedéssel kapcsolatosan csak az volt a probléma, hogy nem nagyon léteztek javítóintézetek ebben az időszakban Magyarországon, ugyanis az első erre a célra létrehozott intézet 1884-ben jött létre Aszódon, 1886-ban Kolozsváron, 1890-ben Rákospalotán, valamint 1895-ben Székesfehérváron (lásd: LŐRINCZ 1993: 5.).

¹⁸ SZALÓKI 2006.

egyének [12–16 évesek – a szerző megjegyzése] szabadságvesztés-büntetésük egész időtartama alatt a többi fogolytól elkülönítendőik.”¹⁹ Mindezek ellenére ez az elkülönítés valójában ritkán valósult meg. A kódexben nem kapott központi szerepet a nevelés szükségessége sem, bár azt számos külön rendtartás hangoztatta. A nevelés elsődlegesen a morális meggyőzést jelentette, amely feladat egyértelműen a lelkészekre hárult. A törvény valójában ugyanazokat az elveket képviselte a fiatalkorúak tekintetében, mint amelyek a kódex egészét jellemezték. „A fiatalkorúak büntetőjogi helyzetét szabályozó rendelkezések szervesen illeszkednek a klasszikus büntetőjog intézményeinek rendszerébe [...] a büntetési rendszer és a büntetés-végrehajtás tekintetében lényegében azonosak az elbírálási szabályok a kódex általános, a felnőttekre vonatkozó rendelkezéseivel.”²⁰

A büntető eljárásjog szabályait az 1896. évi XXXIII. Tcz., a Bünvádi Perrendtartás (Bp.) foglalta magában. Bár hasonlóan a Csemegi-kódexhez, ez a törvény sem tartalmazott külön előírásokat vagy szervezetrendszert a fiatalkorúak részére, mégis megjelenik benne a „fiatalkor” mint a tárgyaláson „védői részvételre okot adó” körülmény. Hasonlóan a Csemegi-kódexhez, a Bp. is rendelkezik a fiatalkorúak elkülönítéséről az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság elrendelése kapcsán.²¹

A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének intézményei a 19–20. század fordulóján a kriminológiai iskolák hatására jelentek meg.²² A klasszikus büntetőjogi elvekkel²³ szemben megjelentek a pozitivista kriminálpolitika képviselői. A bűnözés és azon belül főleg a fiatalkorúak arányának növekedése olyan új irányvonalat követelt, amely szerint nem a bűnösség és az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya, hanem a személyi veszélyesség kell hogy a büntetőjogi intézkedések alapját képezze. A pozitivista szemlélet szerint a büntetést váltja fel a személyi veszélyességre alapozott társadalmi – pedagógiai, orvosi, szociológiai – intézkedések rendszere, a határozott tartamú

¹⁹ 1878. évi V. tc: 86.§.

²⁰ SZABÓ 1961: 9–10.

²¹ Bár már az 1795. évi Btk. javaslatában is megfogalmazódott az a követelmény, hogy a fiatalkorúakat „másként” kezeljék, a gyakorlatbeli alkalmazása váratott magára. Valójában az 1896. évi Bp. esetében sem kapta meg ez a szabályozás a neki kijáró hangsúlyt (GLÁSER 1975: 294–295.).

²² LÖRINCZ 1992: 7.

²³ Mint: nullum crimen et nulla poena sine lege; a bűncselekmény objektivista szemlélete; a bűnösség elve; a büntetés arányosságának elve.

büntetést pedig az elszigetelés és az átnevelés határozatlan tartamú intézkedéseinek rendszere.²⁴ E szemlélet tulajdonképpen a fiatalkorúak büntetőjogi kezelésének területén volt a legsikeresebb. A megjelenő humánus intézmények, az állami szociálpolitika, az „ifjúságnevelés” és „ifjúságvédelem” részben feloldotta a klasszikus büntetőjog merevségét, és a nevelő-javító intézkedések bevezetésével egyfajta dualista megoldást vezetett be.²⁵ Ennek Magyarország szempontjából legnyilvánvalóbb formája az I. Büntetőnovella, amely a szociológiai iskola eszmévilágát képviselve szembefordult a klasszikus tanokkal.

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk (I. Büntetőnovella) feladatául tűzte ki, hogy a kódex hatálybalépése óta eltelt harminc év alatt továbbfejlődött büntetőjogi gondolkodást törvényi szinten jeleníti meg. A novella a fiatalkorú bűnelkövetők esetében alkalmazott szabadságkorlátozó büntetések és intézkedések körében csupán két eszközt ismer: a javító nevelést és a fiatalkorúak fogházát. A novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseit a 15–32. § tartalmazza, amelyek megalkotása a magyar büntetőjogban régóta fennálló elvárásként jelent meg. Hiányát tulajdonképpen már a Csemegi-kódex megszületésekor rögtön a kódexszel szembeni kritikaként állították.²⁶ Újdonságnak számított az is, hogy a novella – abban az esetben, ha a gyermek környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve – mélyebbre ható intézkedéseket tett lehetővé, amelyek akár a családi jogokat is érinthették. Az indoklás szerint a felnőttekkel együtt elhelyezett fiatalkorúak visszaesésének száma nagyon megemelkedett, ezt pedig elsősorban a külön intézet hiányának tudta be a jogalkotó. A külön elhelyezés megoldásától a visszaesés csökkenését várták.²⁷ Ezen intézmények szerepe a fiatalkorú nevelése szempontjából abban is megnyilvánult, hogy a jogszabály értelmében minden fiatalkorúak fogháza mellé úgynevezett felügyelő hatóságot kellett felállítani.²⁸ Ezen hatóságok a bíróság részére javaslatokkal élhettek a fiatalkorú helyzetére vonatkozóan, például a bíróság – akár az ítéletben, akár később a felügyelő hatóság javaslatára – dönthetett akként, hogy

²⁴ HORVÁTH 1981: 87.

²⁵ LŐRINCZ 1992: 8.

²⁶ A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezésekkel kapcsolatban nemcsak a Csemegi-kódexet, hanem a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc.-et is, és mindezekkel kapcsolatban a Bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXIII. tc.-et is módosították.

²⁷ 1908. évi XXXVI. tc. 27. §-ához fűzött indokolásában. Mindez annak ellenére került szabályozásra, hogy akkoriban a fiatalkorúak számára külön fogház nem működött, vagyis a büntetési rendszer egy visszatérő elemét látjuk ismét: a törvényszöveg, illetőleg a tényleges állapotok nem esnek egybe (BALOG 1908: 321).

²⁸ 1908. évi XXXVI. tc. 31. § (1) bekezdés.

a fogházbüntetés „kiállása után” a fiatalkorút még javító nevelésben részesíti, ha ettől a fiatalkorú további jelentős javulása várható.²⁹ „A bíróság oly esetekben, midőn megrögzött, makacs, erősebben romlott, rosszakarátú büntetett fiatalkorú kerül eléje, [...] fogházat alkalmaz, szóval megtöri, hajlíthatóvá teszi azt a gyermeki lelket, [...] s ha elég – a további fejlődést illetőleg inkább a fejlesztést a környezetre [...] bízza, vagy a mennyiben [...] arról győződik meg, hogy a most már idomítható matéria gyökeres erkölcsi alakítása csakis huzamosabb intézeti kezeléstől várható, [...] elrendeli [...] hogy a fiatalkorú a fogházbüntetés kiállása után utólag még javító nevelésben részesíttessék.”³⁰ Ezt nem halmazati büntetésnek, hanem a fiatalkorú és a társadalom érdekében szükséges állami intézkedésnek és nevelésnek deklarálta a jogalkotó. A novella továbbá kitolta a korhatárt az addigi 12–16 évről 12–18 évre, ami az értelmi és erkölcsi fejlettség vizsgálatát illeti, aminek oka, hogy a törvény szerint a tizennyolc éves elkövetőt is inkább még nevelni kell, a büntetések megtorló szegmensét ekkor inkább mellőzni érdemes.³¹ Átalakult továbbá a büntetések és intézkedések rendszere is. A nevelő jellegű büntetések kerültek előtérbe, a börtön- és pénzbüntetés fiatalkorúakra való kiszabásának lehetősége megszűnt, a fogházat és az államfogházat (fiatalkorúak fogháza)³² pedig csak végső eszközként, *ultima ratióként* lehetett alkalmazni.³³

Az 1908. évi XXXVI. tc. fiatalkorúak fogházbüntetésének mértékére vonatkozó szabályozását az 1913. évi VII. törvénycikk szigorította. Bár a fogházbüntetés maximuma továbbra is 5 év maradt, ha a fiatalkorú 15. életévét betöltötte, és a kódex határozott tartamú fegyházbüntetést állapít meg az elkövetett bűncselekményre, akkor a fogházbüntetés generális maximuma tíz év; ha a fiatalkorú tizenötödik életévét betöltötte, és cselekményére a kódex

²⁹ 1908. évi XXXVI. tc. 28. §.

³⁰ ANGYAL 1911: 76.

³¹ A fiatalkorú felső határának felemelése előtt a jogalkotó tanulmányozta e tekintetben a korabeli büntetőtörvénykönyveket Európában, valamint az orvostudomány akkori eredményeit, amely szerint egy tizennyolc éves ember általánosságban nem rendelkezik azzal az erkölcsi és értelmi fejlettséggel, amely a teljes büntetőjogi beszámíthatósághoz szükséges (lásd: SZALÓKI 2006).

³² A fogházban letöltendő büntetés részletes szabályait a 27300/1909. IM rendelet tartalmazza. A 27200/1909 IM rendelet pedig részletezi a javító nevelés célját, a pedagógiai tennivalókat, az intézeti életrend részletes előírását, az iskolai és munkaoktatás fontosságát, szabadságolást, fenytéseket, kísérleti kihelyezést és a kibocsátást. Ez utóbbi rendelet a Bn. végrehajtási rendeletei közül kiemelt jelentőséggel bírt.

³³ 1908. évi XXXVI. tc. 26. §.

halálbüntetést vagy életfogytig tartó fegyházát állapít meg, a generális maximum tizenöt évre emelkedett.³⁴ Az 1913. évi VII. törvénycikknek mégis a lényege a fiatalkorúak bíróságának felállításában van. „Minden királyi törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre van, fiatalkorúak bíróságát kell alakítani.”³⁵ Ha a fiatalkorú terheltek nagy száma, illetve egyéb ok indokolta, egyes járásbíróságoknál is volt lehetőség a fiatalkorúak bíróságának létrehozására.³⁶ A fiatalkorúak büntetésére vonatkozó átfogó szabályozás alapelve a javítás, a nevelés volt. Az 1913. évi VII. törvény miniszteri indoklása egyértelművé tette a törvény-előkészítők szándékát: „Minthogy kevés kivétellel minden emberben megvan a lehetőség, hogy jókor kezdett, kellő gondozás mellett testileg egészséges, értelmileg művelt és erkölcsileg erős legyen: e lehetőséget valósággá, virtuális erővé kell kifejleszteni a veszélyeztetett gyermekekben és fiatalkorúakban is [...] A gyermeket és fiatalkorút egyaránt nevelni kell, akár normális viszonyok között él, akár erkölcsileg veszélyeztetett vagy züllésnek indult, akár pedig bűncselekményt követett el.”³⁷ Manapság ez a szemlélet az igazságszolgáltatás gyermekbarát, másodlagos viktimizációt elkerülő eljárási jogintézményeiben (különleges bánásmód) ölt testet.³⁸

A magyar Királyi Javítóintézetek megjelenése

A fiatalkorúakkal való különleges bánásmód megosztotta a szakma képviselőit. Voltak, akik kételkedéssel fogadták a fiatalkorúakra alkalmazható javítóintézetben elhelyezés eredményességét. Voltak azonban olyanok is, akik úgy vélték, a fiatal korban levő bűnelkövető egyénekre előnyösebb javító intézkedéseket alkalmazni: „A karakter teljes elfajulásáról csak ott lehet szólni, a hol már a physiologiai teljes értettség bekövetkezett. A hol azonban gyermekről van szó, tehát a hol a fejlődés befejezéshez nem jutott, ott teljes elzüllésről nem lehet szólni.”³⁹ Bár a nyugat-európai államok többségében

³⁴ 1913. évi VII. tc. 68. §.

³⁵ 1913. évi VII. tc. 1. §.

³⁶ A törvénycikk által meghatározott esetekben a fiatalkorú ügyében eljárhatott a rendes bíróság is.

³⁷ 1913. évi VII. tc. indoklása.

³⁸ MAGYARI-VÁRI 2020.

³⁹ VARGHA 1895.

a javítóintézetek a belátási képességgel nem rendelkező fiatalok bűnelkövetők befogadására lettek kialakítva, a magyar szakemberek egy része nem tekintette igazán büntetésnek, és sajnálta „rápazarolni” a büntetés-végrehajtás rendszerének működtetésére szánt – amúgy is oly kevés – anyagi forrásokat. Valójában ez utóbbi volt az elsődleges oka, amiért a javítóintézetek létrehozása oly vontatottan haladt.⁴⁰ Az első javítóintézeteket Aszódon, Kolozsváron, Rákospalotán (lányok részére), Székesfehérváron, valamint Kassán állították fel. Az öt intézet befogadóképessége mindösszesen 980 férőhely volt, amely akkoriban az elhelyezés nyugodt és bőven elegendő lehetőségét biztosította.⁴¹ Végre a nevelés elve került a középpontba, az igazságügyi kormányzat ugyanis arra törekedett, hogy a javítóintézet alkalmassá váljon a preventív feladatra, azaz az ide beutaltak sikeres javítására. Ugyanakkor az is fontos volt, hogy az intézetek jellegükben, rendjükben hordozzák azokat a kényszerelemeket, amelyek az alkalmazandó pedagógiai beavatkozásoknak mintegy a keretét szolgálnak.⁴² „Ez intézetekben nem a büntetés a vezérlő elv, hanem a szigorú fegyelem, a kényszerelbánás kereteibe beilleszkedett nevelés és oktatás. Tapasztalati tény az, hogy az alapjukban megromlott, züllő fiatalokkal szemben a szentimentális jólelkűség még kevésbé vezet eredményre, mint a könyörtelen szigorúság.”⁴³ Mindezek mellett azonban a javítóintézetek intézményi és működési megjelenése megalapozta a fiatalok reszocializációs nevelésének mint célnak a fontosságát. Az első, fiatalok különválasztását szabályozó törvények mellett megjelent a Királyi Javítóintézetek Alapszabályai (továbbiakban: Alapszabályok), amely meghatározta az intézet feladatát, működési rendjét és a „növényekkel” kapcsolatos teendőket. Az egyetlen komoly probléma az idő múlásával a javítóintézetek korlátozott befogadóképessége lett. Míg a létrejöttük után bőven a befogadható létszám alatt volt a növendékek száma, addig a 20. század első éveiben ez az arány megváltozott, és nyilvánvalóvá vált, hogy a javítóintézetek képtelenek elhelyezni a növekvő létszámú fiatalok bűnelkövetőit. Ehhez az is hozzájárult, hogy mivel határozatlan idejű volt a javítóintézeti elhelyezés, ezért teljesen kiszámíthatatlan volt a fluktuáció. A büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett fiatalok továbbra is a felnőtt intézetekben kaptak helyet. A fiatalok elkülönítésének szükségességét egyre inkább felismerték a szakemberek,

⁴⁰ LŐRINCZ 1998: 11.

⁴¹ LŐRINCZ 1998: 11.

⁴² LŐRINCZ 1998: 12.

⁴³ RANSCHBURG 1905: 157.

az iskolai oktatás megfelelő biztosítása, a munkáltatás és munkaoktatás céljának kielégítése és nem utolsósorban a „bűnfertőzés” (kontágium) veszélyének kiküszöbölése miatt. Mindezek ismeretében a kormányzat elkezdett egy úgynevezett fogháztelepítési tervet. Az első ilyen fiatalkorúakat befogadó fogház a Kassai Kerületi Fogház volt 1905-ben.⁴⁴

Az új fogház már magán viselte a kor jellegzetes kriminológiai irányzatát. A foglyokat komoly differenciálásnak vetették alá, külön csoportba kerültek a vagyon elleni bűncselekmények miatt elítélt fiatalok, az első büntényesek, a visszaesők, az egyéb bűncselekmények miatt bűnhődők, illetve a városi csavargók. A javítóintézetekhez hasonlóan előtérbe került az iskolai oktatás fontossága, mégis a legnagyobb figyelem továbbra is a munkáltatásra fordult.⁴⁵ A helyi feltételek elsősorban a mezőgazdasági munkákat tették lehetővé, de figyeltek arra, hogy a munkaerőpiaci szempontokat is kövessék. A munkáltatás haszonelvűsége és az utógondozás észszerű összekapcsolásának figyelemre méltó példáját nyújtotta, amikor a fogház a szabadultak otthon elkészített termékeit a saját piaci csatornáin keresztül értékesítette.⁴⁶

Ez az időszak egyértelműen az erkölcsi javítás és a reszocializáló nevelés kriminálpedagógiai elemeinek megalapozását jelentette. „A nevelést azonban, mint a fiatalok elkövetőkkel szemben a legfőbb és voltaképpen egyetlen célt, azért kell hangsúlyoznunk, mert a fiatalok fiziológiai szempontból is még nemcsak rászorúlnak a testi, értelmi és erkölcsi edzésre, de ezt a szükséges fejlesztést, a nevelést tőlük nincs jogunk és okunk megtagadni azért, mert büntetést követtek el. A kultúrállam, amely a népnevelést kötelezőnek tekinti, köteles különlegesen gondoskodni a bűn útjára tévedt gyermekek és ifjak felneveléséről, nemcsak emberiségért, de elsősorban közbiztonsági, mondhatók önvédelmi szempontból, mert ha az ily rosszköltű, elhagyott vagy már züllés útjára kerülő fiatalokat engedjük neveletlenül felnőni, vagy éppen a felnőtt büntetésekkel együvé zárjuk őket a rendes fogházakba, ez esetben a kétszerkettő négy bizonyosságával a fiatal bűnösök legnagyobb

⁴⁴ Ide a 16 és 20 év közötti fiatalok kerülhettek. A 12 és 15 év közötti fiatalokat javítóintézetben helyezték el (lásd: LŐRINCZ 1998: 19.).

⁴⁵ A kassai fogházban a fiatalokat három csoportba osztották: 1. csoport: írni, olvasni és számolni tudó elítéltek; 2. csoport: rövid tartamos analfabéták (a rövid tartamú büntetésűeket csak olvasni és a nevüket aláírni tanították meg); 3. csoport: hosszú büntetésű analfabéták (őket írni, olvasni és a négy alpműveletre tanították meg) (lásd: KISIDA 1999: 105.).

⁴⁶ LŐRINCZ 1998: 19.

részből igazi büntetettek fognak kifejlődni, akiket pedig okos, helyes neveléssel még szinte megközelítő biztonsággal meg lehetett volna mentenünk.”⁴⁷

Az első világháború és a forradalmak vérveszteségeit elszenvedő Magyarország a húszas évek elején újra kénytelen volt belefogni a gyermek- és fiatalkorúak helyzetének javításába. Amíg a nyugati országok szinte észrevétlenül dolgozták fel a gyermeklelkeken esett háborús károkat a már bejáratott jól működő intézményrendszerükkel, addig az újra megkeményedő és klasszikus büntetőjog sáncai mögé visszavonuló magyar kriminálpolitika nem tudott mit kezdeni a fiatalkorú bűnelkövetők nevelésével.⁴⁸ A fiatalkorúak különleges kezelését szabályozó törvények bár érvényben voltak, a háborús évek alatt azonban tartalmilag, pedagógiaiilag kiürültek. Bár Trianon után az ország jelentős anyagi erőket fordított a kulturális élet frissítésére, ebből a gyermek- és ifjúságvédelem, a fiatalkorúak intézeteinek támogatása teljesen kimaradt.⁴⁹

A második világháború után a nyugat-európai kriminálpolitika átalakításában markáns szerepet játszott az úgynevezett társadalomvédelmi (defense sociale) irányzat. A klasszicizmus elméleti dogmatizmusával, gyakorlati tehetetlenségével szembeni oppozícióból megszületett irányzat a bűnözést társadalmi problémaként kezelve „jogiatlan” büntetőpolitikai elképzeléseket fogalmazott meg.⁵⁰ A mozgalom az ötvenes években megújult, egyfajta mérsékeltbb társadalomvédelmi irányzatot alakítva ki, amely a pozitív, az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzte ki céljául. A büntetés speciál-preventív vonásait kihangsúlyozó irányzat különösen a büntetés kiszabása és végrehajtása terén küzdött a túlzó jogi formalizmus felszámolásáért, szakértelemmel helyettesítéséért.⁵¹

Magyarországon a második világháborút követően a Bn. és a kapcsolódó rendeletek rendezése érdekében megfogalmazták a Budapesti Fiatalkorúak Bíróságának megalkotásáról szóló 1947. évi XXXIX. törvényt. Valójában ez az új jogszabály nem hozott lényeges változást, annak ellenére, hogy egy

⁴⁷ FINKEY 1922: 79–80.

⁴⁸ A Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Bizottság az 1920-as években felállította a minimális követelményeket, amelyeket az elítéltek emberséges és szociális kezelése szempontjából minden kulturállamnak kötelessége volt betartani. A bizottságban részt vett államok – köztük Magyarország – és a Népszövetség is elfogadta az 1929-ben „Alapelvek az elítéltek kezelésére” címen kiadott nemzetközi dokumentumot, amely a korabeli leglényegesebb börtönügyi követeléseket foglalta össze (lásd: VÓKÓ 2006: 47.).

⁴⁹ LŐRINCZ 1998: 62.

⁵⁰ NAGY 1986: 77.

⁵¹ LŐRINCZ 1992: 9.

olyan szervezeti önállósággal rendelkező bíróság létrehozatala volt a célja, amely csakis fiatalkorúak ügyeivel és azok megsegítésével foglalkozott volna.⁵² Ugyancsak 1947-től az igazságügyi kormányzat azt az álláspontot képviselte, hogy a büntetés-végrehajtás nem lehet az állam számára veszteséges. A rabmunkáltatást beillesztették a tervgazdaságba. 1948-ban létrehozták az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatóságát, amely a rabmunkáltatás gazdasági részletterveit dolgozta ki és hajtotta végre. Ugyanebben az évben államosították az elítélteket foglalkoztató vállalatokat, előírták a büntetőintézetektől való különválásukat, azonban azt is, hogy az intézetek kötelesek megfelelő számban munkaerőt biztosítani ezen vállalatok részére. Ez az intézkedés a fiatalkorúak fogházait is érintette.

A negyvenes évek végének politikai fordulata után a büntető anyagi és eljárásjog jelentős átalakítására került sor.⁵³ 1950-ben megjelent a Csemegikódex általános részét felváltó Bt. (1950. évi II. tv.), valamint új törvény szabályozta a büntető perrendtartást is (1951. évi III. tv.). A fiatalkorúak büntető anyagi és eljárásjogi szabályait egy önálló jogszabály, az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet (továbbiakban: Ftvr.) tartalmazta.⁵⁴ Az Ftvr. szembefordult azzal a kriminálpolitikai irányvonallal, amely a bíróságot szociálpolitikai, gyermekvédelmi szervvé tette. A gyermekvédelem végrehajtója a tanácsapparatús lett, a bíróságok pedig a büntető felelősségre vonás szerveivé váltak. A törvényerejű rendelet által bevezetett dualista jogkövetkezményi rendszer szimbolizálta a nevelési intézkedések és a büntetések kettősségét. A nevelő intézkedések körében előírta többek között a javító nevelést és a gyógypedagógiai intézetbe utalást; a büntetések között pedig

⁵² 1947. évi XXXIX. törvény indoklása. Ez a törvény tulajdonképpen az utolsó kísérlet volt egy önálló szervezettel működő, kizárólag a fiatalkorúak ügyeivel foglalkozó bíróság működtetésére.

⁵³ A büntetés-végrehajtás is jelentősebb változásokon ment keresztül. 1952-ben a szabadságvesztés végrehajtását és a végrehajtás irányítását kivették az igazságügyi minisztérium hatásköréből, és azt a belügyminisztérium hatáskörébe helyezték át. A büntetőintézetek központi irányítására megszervezték a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, az elítéltek munkáltatásának irányítására pedig a Közérdekű Munkák Igazgatóságát (KÖMI). Az 1955. évi Bv. Szabályzat rögzítette az egynemű végrehajtási rendszert, céljának tekintette a nevelést, mellőzte a testkínzó, fájdalmakat okozó fegyelmi fenytéseket, konkrétan megjelölte az elítéltek kötelelességeit.

⁵⁴ Az önálló szabályozás azonban nem jelentette a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásának a felnőttekétől való eltávolodását, sőt éppen ellenkező irányú tendencia volt tapasztalható (lásd: LŐRINCZ 1998: 142.).

a szabadságvesztés és a pénzbüntetés kapott helyett. A nevelő intézkedések súlyának emelése érdekében 1954-ben megalkották a 1954. évi 23. tvr.-t, amely két korcsoportra osztotta a fiatalokat (12–14 és 14–18), az előbbiek esetében pedig kizárta a büntetések kiszabásának lehetőségét. Az ötvenes évek végétől végbemenő pozitív gazdasági kül- és belpolitikai folyamatok mellett a büntetőpolitika kiegyensúlyozottabbá és konszolidáltabbá vált.⁵⁵ Ez idő tájt Európában a fiatalkorúak reszocializálását egy új ideológia alapjaiban találták meg.

A pozitivistá büntetési elméletek jelentős visszhangra találtak Észak-Amerikában a 20. század második harmadától, magukat humanistáknak és rehabilitacionistáknak nevező, főleg pszichológusokat, pszichiáterekeket és szociológusokat egyesítő körökben. Az irányzat hívei hangsúlyozták, hogy a bűnelkövetők jelentős része munka- és pszichoterápiás kezeléssel gyógyítható. A pszichológiai, pszichiátriai tanok pönológiai térhódítása *treatment-ideológia* néven indult el a második világháború után, és terjedt el a kontinensen megalapozva a „jóléti” államkonceptiót és a „gondoskodó” büntetőpolitikát.⁵⁶ Újra az átnevelés került előtérbe, ezúttal azonban pszicho- és szocioterápiás eszközökkel. A növekvő visszaesés, a büntetőintézetek túlszűfolttsága,⁵⁷ a gazdasági recesszió azonban mind-mind hozzájárultak az ideológiától való elforduláshoz és egy neoklasszikus irányvonal megjelenéséhez.

Magyarországon tovább folytatódott a kodifikációs folyamat. 1961-ben hatályba lépett az új Btk., amely továbbra is a nevelő jellegű „befolyásolást” tartotta elsődleges szempontnak, annak ellenére, hogy a Btk. miniszteri indoklása kimondta: „a fiatalkorú büntettek ügyeinek elbírálásánál az általános büntetőjogi elvek érvényesülnek”.⁵⁸ A nevelő intézkedések közé sorolt javítóintézeti nevelés az 1961-es Btk. legsúlyosabb, határozatlan időtartamú, fiatalkorúakkal szemben kiszabható nevelő intézkedése volt.⁵⁹ A főbüntetések közül a szabadságvesztés büntetés időtartamára tett változtatásokon kívül a 97. § (1) bek. meghatározza azt is, hogy „különös gondot kell fordítani a fiatalkorú erkölcsi nevelésére, valamint oktatására”. E cél megvalósításához a törvény

⁵⁵ LŐRINCZ 1998: 151.

⁵⁶ LŐRINCZ 1992: 9.

⁵⁷ Ami annak volt köszönhető, hogy a treatment-ideológia előnyben részesítette a hosszú, illetve határozatlan időtartamú börtönbüntetések alkalmazását a célból, hogy idejük legyen a hatékony kezelés és a személyiség átalakításának sikeres befejezéséhez.

⁵⁸ MÁTYÁS 2020.

⁵⁹ ÜRMÖSNÉ SIMON 2019.

újfent a fiatalkorúak önálló bv. intézeti elhelyezését deklarálja [97. § (2) bek.]. A Btk. 1966. évi Novellája a „fiatalkorúak átnevelhetősége szempontjának” figyelembevételével két végrehajtási fokozatot állapít meg: a börtönt és a munkahely fokozatot. Ez utóbbit az 1971. évi Novella börtön és fogház fokozatokra változtatta.⁶⁰ Ekkor már működött a Btk. 97. § (2) bekezdése szerint elvárt különálló fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézete, Tökölön. Az 1966-ban hatályba lépő első magyar Bv. tvr. a fiatalkorúak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásáról speciális, kiegészítő jellegű szabályokat tartalmazott. Ezek alapján az oktatásban, szakképzésben való részvétel kötelező volt, jogosulttá tette a fiatalot a kapcsolattartásra, művelődésre, öntevékeny vagy szervezeti munkába való bekapcsolódásra. Az iskolai oktatás a fiatalkorúak büntetőintézetének határendszerének egyik legeredményesebb szektoraként jellemezhető.⁶¹ Hasonló jelentőséggel bírt a munkáltatás is, amely a Bv. tvr. szerint „az elítélt nevelését, testi, szellemi erejének fenntartását, szakmai gyakorlottság megszerzésével a társadalomba való beilleszkedés[ét]” (22. §) szolgálta. Megfogalmazták, hogy a munkának, foglalkoztatásnak akkor van pedagógiai jelentősége, ha társadalmilag is, egyénileg is értelmes és hasznos tevékenység, ha értéket hoz létre, és így alkalmas arra, hogy a fiatalkorúban kialakítsa, illetve elmélyítse saját társadalmi hasznosságának tudatát.⁶² A fiatalkorúak nevelése a szocialista pedagógiának abból az elvi tételéből indult ki, hogy a nevelési eljárások alanya és közege nem közvetlenül az egyén, hanem a közösség. A makarenkói iskola tanítása szerint a nevelő a követelményeket az egész közösséggel szemben támasztja, és egyidejűleg gondoskodik arról, hogy a közösség legértettebb tagjai e követelményeket elsajátítsák, és megerősítve közvetítsék a többi tag felé.⁶³

Magyarországon a hatvanas években meginduló kriminológiai, szociológiai és pszichológiai kutatások egyik kiemelt területe volt a fiatalkori bűnözés okainak, feltételeinek és az ellene kiépítendő eszközöknek a vizsgálata. Ezek a kutatások megkísérelték a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási folyamatainak, a büntetőintézet valóságos viszonyainak feltárását, valamint ennek alapján a reszocializáció, rehabilitáció fontosabb kritériumait kriminálpedagógiai programba foglalni. Ennek a programnak mint elméleti

⁶⁰ Ez a Novella azonban már nem a nevelés prioritását, hanem a társadalom védelmének fontosságát vallja, és bevezeti a szabadságvesztés büntetés fiatalkorúakra alkalmazandó formáinak szigorítását (1971. évi 28. tvr.).

⁶¹ LŐRINCZ 1998: 165.

⁶² LŐRINCZ 1998: 166.

⁶³ HAZAI 1977: 155–156.

hipotézisnek az volt a lényege, hogy a büntetőintézetek alkalmassá tehetőek az egészséges nevelési helyzet megteremtésére, az erkölcsi személyiség átrendezésére, azaz a fiatalkorúak átnevelésére. A program kiemelte a perspektívát nyújtó szakképzéseket, érzelmi és közösségi neveléseket, illetve ezeknek az életkori sajátosságokra vonatkozó fontosságát.⁶⁴ Ennek ellenére az 1966-os szabályozás nem volt alkalmas fiatalkorúak e szempontok alapján történő felkarolására és különválasztására a felnőttektől. Ez a hiányosság oda vezetett, hogy a fiatalkorúak intézetének formai jegyekben kifejeződő különállásával meglegedve „nem indultak meg a fiatalkorúak sajátos kezelésével kapcsolatos módszertani próbálkozások, kísérletek”.⁶⁵ Ebben az időszakban a fiatalkorúak tipizálásában, csoportképzésekben a nevelési szempontok helyett inkább a termelési és biztonsági szempontok léptek előtérbe. Míg az iskolai oktatás a legeredményesebb szektorként tündökölt, a szakmai képzés feltételeinek kialakítása már jelentős nehézségekbe ütközött.⁶⁶ A hetvenes évek közepétől megindult kodifikációs folyamat kapcsán egyértelművé vált, hogy a változások az állami intézmények működésének fenntartására és a legszükségesebb kiigazításokra korlátozódnak.

Fiatalkorúak az európai jogállamiság kapujában álló modern büntetés-végrehajtásban

Az 1979. évi 11. számú tvr. előkészítése során a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának elkülönített szabályozása fel sem vetődött. A nyolcvanas évek elején a szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak létszáma hirtelen nagyon megugrott, amit a költségvetési támogatás és fejlesztés nem bírt követni, így a fiatal fogvatartottak helyzete megromlott. Ugyanakkor a javítóintézetek ez idő tájt a büntetési rendszer legvitatottabb intézményei voltak. Bár az 1979-es Bv. Kódex a javítóintézeti nevelést felvette az intézményei közé, és ezáltal eme intézkedés végrehajtását első ízben szabályozták törvényi szinten, azonban számos kiegészítő rendeletre volt szükség ahhoz, hogy működését

⁶⁴ LŐRINCZ 1994: 1.

⁶⁵ LŐRINCZ 1994: 2.

⁶⁶ A vállalati rendszerű munkáltatás általánossá válásával az intézet érdekeltsége a kooperáló vállalatokkal való együttműködést helyezte előtérbe, így a szak-, illetve betanított munkás képzésének profilját és kereteit majdnem teljesen a vállalatok szűkös igényei és szükségletei diktálták (lásd: LŐRINCZ 1994: 2.).

biztosítsák.⁶⁷ A szabályozásban továbbra is a javítóintézeti nevelés hagyományos funkciója a fiatal bűnözői életútjának megszakítása, a káros környezetből való kiemelése és zárt intézeti, kényszerrel is biztosított nevelési program végrehajtása, valamint: „a fiatalok nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányba fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljanak”.⁶⁸ A kiegészítő rendeletek számos olyan – a fiatalok utólagos reszocializációját elősegítő – rendelkezést meghatároztak, mint a javítóintézeti nevelés elrendelése esetén személyiségvizsgálat céljából átmeneti intézetben való elhelyezés, korrekciós csoportok (a nehezen kezelhető, magatartási zavarokkal küszködő növendékeknek), pszichopedagógiai csoportok létrehozása (pszichopátiás, narkomániás, szuicid hajlamokkal rendelkező növendékek részére). Az iskolai oktatás mellett a nyolcvanas években a szakmai képzés jelentette a klasszikus reszocializációs eszközt. Az intézetek meglátása szerint a kisipari, szolgáltató jellegű munkafoglalkoztatás és ezek „készség elsajátító tanfolyamokon” való oktatása (mint a háziasszonyképző, szabó-varró, zöldségtermelő, parkgondozó, gépipró a lányoknál; hegesztő, esztergályos, szobafestő-mázoló a fiúknál) a növendékek visszailleszkedési esélyeit növelik a munkahely biztosításával.

Az 1980-as évek végére érzékelhető volt az európai jogállamiság eszmé-áramlatának hatása. Nyugat-Európában a treatment-ideológiától való elfordulás után a klasszikus elvekhez kötődő hagyományok, a cselekmény társadalomra veszélyességének értékelése és az eljárási garanciák fontossága dominált. A börtönártalmak felismerése nyomán számos országban elkezdődött egy intenzív küzdelem a börtönnépesség csökkentése érdekében. Ezzel összefüggésben előtérbe kerültek a bűnözés megelőzésére irányuló erőfeszítések, amelyekben elsősorban az ENSZ és az Európa Tanács töltött be jelentős szerepet. A fiatalokot érintő törekvések közül egyre inkább a büntetőeljárási non-intervenció (be nem avatkozás), illetve a diverzió (elterelés)⁶⁹ szélesedő alkalmazása terjedt el, amelyek a börtön deszocializáló és stigmatizáló szerepét hivatottak csökkenteni. Mindezek következtében egy új modell, a társadalmi

⁶⁷ 6/1980 OM rendelet; 1985/1969 MM utasítás.

⁶⁸ Bv. Kódex: 105. § (1) bek.

⁶⁹ A diverzió – bírói bűnösségmegállapítást megelőző – a formális büntetőeljárástól való olyan elterelés, amely a gyanúsított nem büntetőjogi programban való részvételéhez vezet. Főleg a fiatalok ügyeiben, növekvő népszerűségét az indokolja, hogy a kisebb súlyú bűncselekmények eseteiben elősegíti az ügyek gyorsabb és csekélyebb költségkihatásokkal járó intézését, egyúttal a sértett érdekeinek sikeresebb érvényesítését (lásd: LÖRINCZ 1992: 14).

újrabeilleszkedés irányzata terjedt Európában. E modell képviselői azt vallják, hogy az elkövető megromlott közösségi kapcsolatait magában a közösségben és a közösség által kell helyrehozni, ugyanis csak így lehetséges a társadalmilag elfogadott magatartásmintákat gyakoroltatni, továbbá csak így kerülhető el a káros stigmatizáció és a bűnözői énkép, öntudat rögzülése. Ehhez a modellhez kapcsolódik szorosan egy, a hetvenes évek óta folyamatosan fejlődő jóvátételi nézet, amely a tettesközponitú kezelési rendszert kiterjeszti az áldozatra és társadalomra is. A jóvátétel a tettes, az áldozat és a társadalom közti interakciós folyamat, amely „begyógyítja a kriminális konfliktus okozta sebeket és kibékíti az érintetteket”.⁷⁰ A jóvátétel konkrét jogi intézményeként a mediációs eljárás jelent meg, amely során a felmerült konfliktus megoldását, „visszatársadalmiasítását”, egy tettes-áldozat közös megegyezést lehet kialakítani.⁷¹

Magyarországon már az 1980-as évek végétől folyamatosan téma volt a fiatalokú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. A kilencvenes évek elején az általános büntetőjog korrekciója – a fiatalokú bűnözés mennyiségi növekedése, a nemzetközi szervezetek ajánlásai, a börtönök túlsúfoltsága ellenére – nem érintette a fiatalokúak ügyeit. A késedelem okaként felmerülő érvek a megfelelő anyagi-eljárásjogi koncepciók hiányára, valamint a gyermek- és ifjúságvédelem intézményrendszere átalakításának szükségességére mutattak. Ehhez csatlakoztak a fiatalokúval szembeni szabadságvesztés büntetés ultima ratio jellegének figyelmen kívül hagyása, az alternatív büntetési rendszer hiánya, differenciált elbírálás és büntetéskiszabás mellőzése, valamint – ami értekezésünk szempontjából a legfontosabb – a reszocializációt szolgáló intézményi háttér hiánya.⁷²

Zárásgondolatok

A 20. század végére bár lassan kialakult az a felfogás, hogy a garanciális elveken felépülő rendszernek alapvető szükséglete a fiatalokú bűnelkövetőkkel kapcsolatos szociális célokat és funkciókat is ellátó igazságszolgáltatási rendszer kialakítása, ennek irányába azonban nem sok lépés történt Magyarországon. A fiatalokúak helyzetével kapcsolatos jogszabályi módosítások elsősorban a szabadságvesztés időtartamát, az előzetes letartóztatás problematikáját,

⁷⁰ LÖRINCZ 1992: 15.

⁷¹ NYITRAI 2022: 71.

⁷² LÉVAY 1994: 340.

illetve – a nemzetközi szerződések és egyezmények hatására – az alapelveket érintették. Ugyancsak a kilencvenes években merült fel a változtatás szükségessége az életkori határok tekintetében is. Kérdés volt, hogy az alsó korhatárt – tekintettel a 12–13 éves korosztály magas bűnözői arányszámára – nem kellene-e lejjebb szállítani. Ugyancsak felmerült egy úgynevezett fiatal felnőtt kategória kialakítása is.⁷³

Egyértelmű tehát, hogy a kilencvenes évek fokozott reformhangulata, valamint a jogállamiság megszilárdításának törekvése (a nemzetközi követelmények elvárásai által) mégsem érte el azt az eredményt, amelyet a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási rendszere megkövetelt. Ennek okai a fiatalkorúakra vonatkozó szankciórendszer szűkös választékában, a fiatal személyi körülményeihez igazodó büntetéskiszabás korlátozottságában, a végrehajtási infrastruktúra – tárgyi, személyi feltételek – több évtizedes elmaradásában keresendők.⁷⁴

E történelmi áttekintés szűkre szabott terjedelmével nem vállalkozhat arra, hogy a megérdemelt alaposággal bemutassa, csupán arra, hogy felvázolja azt a néhány jelentős eseménysort, amely alapvetően meghatározta a magyar bűnelkövető fiatalkorúak nevelésével és reintegrációjával kapcsolatos történelmi fejlődési irányt.⁷⁵

Álláspontom szerint nehéz elképzelni hatékony büntető igazságszolgáltatást korszerű büntetés-végrehajtás nélkül. A büntetések pusztán hátrányozó jellege fölött elszállt az idő. A reintegráció és a rehabilitáció módszereinek a jogállamiság követelményei között kell érvényesülniük. A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának fejlődéstörténeti elemzéséből egyértelműen kiderül, hogy az ezen fiatalok személyes szükségleteire épített átalakító „nevelés” sem elméletileg, sem pedig gyakorlatilag nem elegendő ennek a folyamatnak a megállítása és esetleges visszafordítása.

⁷³ GIBICSÁR 1994: 43.

⁷⁴ LŐRINCZ 1998: 226.

⁷⁵ BOGOTYÁN 2018: 24; 2022.

Felhasznált irodalom

- ANGYAL Pál (1911): *Fiatalkorúak és büntetőnovella*. Pécs.
- BALOG Arnold (1908): Fiatalkorúak fogházai. *Jogtudományi Közlöny*, 43, 321–329.
- BOGNÁR Barbara (1998): A XIX. század börtönrendszerei. In BÓDINÉ BELIZNAY Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből. Jogtörténeti Értekezések*. Budapest: ELTE, 79–93.
- BOGOTYÁN Róbert (2018): Telekommunikációs eszközök alkalmazása a büntetés-végrehajtásban, az igazságszolgáltatás és a jogérvényesítés hatékonyságának növelése céljából. *Börtönügyi Szemle*, 37(4), 15–25.
- BOGOTYÁN Róbert (2022): *A reintegrációs őrizet, mint atipikus szabadságvesztési forma*. Konferencia-előadás. A rendészet és a büntetés-végrehajtás. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- DOMOKOS Andrea (2000): Büntetőjogi szabályok az erdélyi törvénykönyvekből (1540–1848). *Jogtudományi Közlöny*, 55(11), 470–473.
- FINKEY Ferenc (2000): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Jogászok a Kultúráért Alapítvány.
- FINKEY Ferenc (1922): *Büntetés és nevelés*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- FÖLDVÁRI József (1997): *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Budapest: Osiris Kiadó.
- GIBICSÁR Gyula (1994): A gyermek- és ifjúságvédelem helyzete és feladatai – ügyészi szemmel. *Valóság*, 37(11), 39–44.
- GLÁSER István (1975): *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Budapest: KJK.
- HAZAI Tibor (szerk.) (1977): *Büntetés-végrehajtási jog*. Főiskolai jegyzet II. kötet. Budapest: Rendőrtiszti Főiskola.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KABÓDI Csaba – MEZEY Barna (1997): *A büntetőrendszer alapfogalmai*. Budapest: ELTE ÁJK.
- KISIDA Erzsébet (1999): Börtönoktatás. *Börtönügyi Szemle*, 18(1), 104–108.
- LÉVAY Miklós (1994): A fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja. *Magyar Jog*, (6), 340–346.
- LÖRINCZ József (1992): *Nemzetközi tendenciák a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásában*. Budapest: IM–BVOP.
- LÖRINCZ József (1993): *A fiatalkorúak szabadságelvonással járó szankcióinak végrehajtása*. Kandidátusi értekezés. Budapest.
- LÖRINCZ József (1994): Távlatok. Fejlesztési vázlat a fiatalkorúak hazai büntetés-végrehajtásához. *Börtönügyi Szemle*, 13(1), 1–15.

- LŐRINCZ József (1998): *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása*. Vác: Duna-Mix Kiadó,
- LŐRINCZ József – NAGY Ferenc (1997): *Börtönügy Magyarországon*. Budapest: BVOP.
- MAGYARI Irma – VÁRI Vince (2020): A különleges bánásmód a büntetőeljárásban, fókuszban a gyermekkor. *Magyar Rendészet*, 20 (4), 17–30. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.4.1>
- MÁTYÁS, Szabolcs (2020): *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Debrecen: Mátyás Szabolcs és Társa.
- MEZEY Barna (1999): *Büntetés-végrehajtás a feudalizmusban*. Budapest: ELTE.
- MEZEY Barna (2000): *Középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. Budapest: ELTE.
- NAGY Ferenc (1986): *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében*. Budapest: KJK.
- NYITRAI Endre (2022): A magyar nemzeti adatvagyon jelentősége a bűnüldöző szervek munkája során. *Információs Társadalom*, 22(1), 67–80. Online: <https://doi.org/10.22503/infars.XXII.2022.1.4>
- RANSCHBURG Pál (1905): *A gyermeki elme fejlődése és működése*. Budapest.
- ROSTA Andrea (2005): A fiatalkori bűnözés etiológiája a kriminológiai elméletek tükrében. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 14(1), 7–23.
- SZABÓ András (1961): *A fiatalkorúak és a büntetőjog*. Budapest: KJK.
- SZALÓKI Gergely (2006): A Csemegi kódex fiatalkorúakra vonatkozó szankciói. *Jogelméleti Szemle*, (4). Online: http://jesz.ajk.elte.hu/2006_4.html
- ÜRMÖSNÉ SIMON Gabriella (2019): Amazing Penal Institutions and Dwelling Circumstances of Inmates. *Internal Security*, 11(2), 179–190. Online: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.8303>
- VARGHA Ferencz (1895): A gyermekkorban levő bűnösök. In *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 12. kötet, 1. füzet. Budapest: Franklin-Társulat.
- VÓKÓ György (2006): *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.

Jogforrások

1878. évi V. tc.
1908. évi XXXVI. tc.
1913. évi VII. tc.
- 1985/1969 MM utasítás
- 27300/1909. IM rendelet
- 6/1980. OM rendelet